

Svedomie a výhrada vo svedomí v bioetike

René Balák

Key words: conscience, conscientious objection, bioethics, moral norm, freedom of conscience, human dignity

V reflexii o svedomí a o výhrade svedomia v bioetike sa chce poukázať dôležitosť imanentnej väzby medzi morálnou normou a svedomím ľudskeho subjektu v rámci jeho slobodného rozhodovania a konania. Táto väzba je východiskovým fundamentom pre adekvátne pochopenie dôležitosti výhrady vo svedomí ako prirodzeného vyjadrenia dôstojnosti slobodného ľudskeho subjektu, ktorý sa realizuje vo sfére bioetiky.

1. Morálna norma a sloboda svedomia

V súčasnej klíme, oslabujúcej význam a záväznosť univerzálneho morálneho zákona, najmä jeho rozmer univerzality a objektivity, (ktoré sú chápané ako atak na slobodu ľudskej osoby), sa v mnohých etických systémoch akcentuje ako jediné kritérium voľby konania človeka v bioetike, konkrétna etická situácia vo svojej neopakovateľnosti, pričom pre každú ľudskú osobu predstavuje špecifickú výzvu, samozrejme pre každého jedinca originálnu. Na druhej strane sloboda svedomia a náboženská sloboda sú neodlučiteľnou súčasťou univerzálnej koncepcie základných ľudských práv¹, ktoré tvoria principiálne východiská usporiadania medziľudských vzťahov v spoločnosti. Optika epistemologického prístupu k fenoménu slobody svedomia a k výhrade vo svedomí pre oblasť bioetiky spočíva v logickom poukazaní na imanentnú väzbu daru ľudskej slobody s objektívnou pravdou, ako aj v bazálnom význame objektívnej morálnej normy pre subjektívne svedomie konajúcej ľudskej osoby v bioetickej sfére. Takto sa svedomie stáva nielen predpokladom integrálneho rozvoja ľudskej osoby ale i reálnym miestom stretnutia a dialógu s prirodzeným mravným zákonom, v ktorom sa harmonicky aktualizuje sloboda svedomia ľudskej osoby v bioetike.

V rámci aktualizácie ľudskej slobody skrze jej svedomie v konkrétnej bioetickej situácii je náležité prihliadnuť na celú škálu elementov, na ktorú je potrebné individuálne odpovedať tu i teraz. Ide o celý súbor reálnych činiteľov všeobecného a akcidentálneho charakteru², kde individuálna ľudská osoba slobodne realizuje morálnu voľbu v realite svojej ľudskejšnosti, nasmerovanú k integrálnemu rozvoju vlastného ja. Vyplýva to dôstojnosti človeka, ktorá si vyžaduje aby v bioetickej sfére každý človek konal na základe slobodnej voľby, vychádzajúc z bytostných personálnych vnútorných inšpirácií, ku ktorým dospel zodpovednou racionálnou reflexiou, čiže nie z externého donútenia či z neopanovaného inštinktu alebo emócií.

O ľudskej dôstojnosti možno uvažovať ako o reálnej kategórii určujúcej konanie človeka a vzťahy v spoločnosti iba za predpokladu, že je vlastná každej ľudskej bytosti výlučne na

---

¹ *Všeobecná deklarácia ľudských práv* čl. 18.

² ROSIK, S. (1970) Treściowe elementy sytuacji etycznej. *Roczniki teologiczno-kanoniczne*, 17 (3) s. 25 a nasl.

základe jej príslušnosti k ľudskému druhu, a to od počiatku jej existencie.³ V podstate sa jedná o ontologický a antropologický pohľad na človeka v bioetickej sfére⁴, ktorý je dôležitým východiskom pre morálnu reflexiu o výhrade vo svedomí v bioetike. Samotné svedomie, najmä jeho morálnu dimenziu, možno predbežne definovať ako subjektívne pravidlo morálnosti, pomocou ktorého človek aplikuje morálny zákon ako objektívnu normu morálnosti na svoj osobný život⁵.

Na základe racionálnej analýzy sa teda človek vo svojom etickom hodnotení neopiera len o vlastné subjektívne pojmy ale i o objektívny morálny fundament, ktorý je nezávislý od stavu ľudskej osoby a jej emócií. Morálne princípy a normy prirodzene stoja nad legislatívnou normou, čo sa týka ich validity či morálnej záväznosti vo svedomí. Človek má objaviť najvyššiu a univerzálnu zásadu etického (morálneho) konania v bioetike, ktorá zaväzuje vždy a všade každú ľudskú osobu, schopnú racionálnej reflexie, a tak sa postaviť na racionálny a intersubjektívny kameň bioetiky, umožňujúci racionálne zdôvodnenie objektívneho systému noriem a hodnotení v bioetike. Svedomie, majúce dynamickú povahu, zohľadňuje objektívny normatívny systém, na základe racionálneho úsudku vynáša mravný imperatív, ktorý je záväzný pre konanie individuálneho ľudského subjektu. Týmto spôsobom individuálne svedomie utvára spätne personálne presvedčenie človeka. Práve rozumnosť a sloboda ľudskej osoby umožňujú tejto osobe realizovať seba smerom k dokonalosti ľudskosti, teda ide o prirodzený sklon dosiahnuť cieľ zhodný s prirodzenosťou človeka. Činí tak z dôvodu pochopenia a prijatia vnútornej povinnosti (imperatívu) ku konkrétnej morálnej voľbe (naplňujúcej tento cieľ), pričom táto subjektívna morálna voľba vyplýva z objektívnej morálnej normy, akomodovanej svedomím vo svetle aktuálnych okolností danej etickej situácie.

Je teda nevyhnutnosťou pochopenie morálnej normy, ako normy v kontexte objektívnej pravdy o adekvátnom zohľadnení vnútorných i vonkajších elementov tejto normy. To znamená, že pravá morálna autonómia ľudskej osoby neznamena odmietnutie morálneho zákona (práva) ale jeho afirmáciu, ktorá spočíva na bytostnom stotožnení sa s ním⁶. Tým sa potvrdzuje stanovisko, že akokoľvek je úsudok individuálneho svedomia ľudskej osoby rozhodujúci a konečný, to neznamena, že je on absolútnou normou. Totiž úsudok nie je nezávislý lebo ani ľudská osoba – ako nositeľ svedomia – chápaná v štrukturálnej

---

3 SCHOCKENHOFF, E. (2002) *O nebezpečí antropologických kroku spět*. In: *Bioetika nová výzva pro politiku a společnost*. Praha s. 7.

4 LUCAS LUCAS, R. (2001) *Antropologia e problemi bioetici*. San Paolo Edizioni. Dôležitosť a univerzálnosť antropologického pohľadu sa ukazuje pri riešení všetkých bioetických problémov (pre túto reflexiu je parciálne využiteľná najmä 4.a 5. kapitola), keďže sa poukazuje na ontologickú nemeniteľnosť statusu nevinného ľudského života, ktorý nemožno použiť ako prostriedok na dosiahnutie cieľa, lebo je nedotknuteľný, posvätný, majúci (podľa náboženských koncepcií i transcendentnú) finalitu a človek ním nemôže arbitrárne disponovať ako s vecou.

5 KÚTNY, I. (2000) *Tri prejavy slobody človeka*. Rím - Nitra: Slovenský ústav v Ríme s.55.

6 Ján Pavol II. *Veritatis splendor* 41.

komplexnosti, nie je niekým absolútnym, ale je bytosťou existenciálne ohrozenou, prístupnou zmene, a teda zmene môže podliehať hodnotiacia funkcia svedomia.

Zjavuje sa tu subsidiárna úloha autority, cieľom ktorej nie dominancia na svedomím, ale nasmerovanie ľudskej osoby k duchovnej zrelosti a k zodpovednosti, čo však neznamená, že autorita môže zastúpiť ľudskú osobu v jej morálnej voľbe. Práve sloboda konania implikuje zodpovednosť ľudskej osoby, ktorá vzhľadom na poznanú pravdu prijíma na seba zodpovednosť ako výsledok seberealizácie. Lebo každý človek, vzhľadom na svoju dôstojnosť, ako osoba rozumná a slobodná, je viazaný zodpovednosťou, a má slobodne hľadať pravdu⁷, vyvarujúc sa tak drámy antimónie, ktorá niekedy vstupuje medzi morálne právo a slobodu svedomia.

V kontexte definovania svedomia možno reflektovať tri hlavné názorové prúdy, kde jeden extrémne akcentuje aspekt subjektivity (z ktorého odvodzuje nemožnosť objektívneho posudzovania, druhý akcentuje transcendentný rozmer (z ktorého odvodzuje absolútnu nedotknuteľnosť svedomia) a tretí akcentuje zvnútorňovanie vôle iných subjektov v kontexte tvorby super-ego (z ktorého odvodzuje absenciu osobnej slobody a prítomnosť otroctva)⁸. Od týchto metodologických východísk sa derivuje široký aeropág bioetických implikácií reflektujúcich fenomén svedomia, jeho slobody ako aj interpretácií výhrady vo svedomí.

Slobodný ľudský akt v bioetickej sfére je prejavom vnútorného zjednotenia osobnej podstaty, čiže vyjadruje morálnu osobnosť a dôstojnosť človeka. V bioetickej sfére má človek slobodne konať v zhode s vlastným bytostným presvedčením a teda aj v zhode so svojím svedomím, avšak súčasne v zhode s objektívnou morálnou normou, lebo nie je ani logické ani rozumné, aby sa v bioetike človek odvolával iba na vlastné subjektívne presvedčenie a aby sa pripúšťal morálny relativizmus. Mravnosť konania v bioetike, vyjadrená v slobodnom ľudskom akte, je určená reláciou ľudskej slobody voči pravému (správne, pravdivému) dobru. V každom rozumnom ľudskom subjekte je prítomné mravné svedomie, imperatívne inšpirujúce človeka realizovať etické hodnoty slúžiace rozvoju osoby v bioetike, pričom je svedomie podstatne spojené s ľudskou prirodzenosťou. Reflexia nad morálnym svedomím umožňuje objaviť prirodzenú schopnosť, vrodenu poznávaciu kvalitu rozumu, formulujúceho primárne a univerzálne morálne princípy a normy, nazývanú fundamentálnym svedomím - synderesis.

Pre oblasť bioetiky je evidentné, že ľudská osoba nie je schopná vo svojom svedomí eticky hodnotiť nejakú bioetickú dilemu, ak sa nepredpokladá existencia miery alebo kritéria etického hodnotenia, ktoré je externého charakteru v relácii k norme, sformulovanej skrze synderesis. Hľadajúc tak konečné zdôvodnenie pre normu svedomia je nevyhnutnosťou odpovedať na otázku: čo je normou tejto normy individuálneho svedomia, čo je fundamentom, ktorý je konečným meradlom morálneho dobra a zla pre bioetiku, čiže čo je konečným prameňom mravnosti? Na základe analýzy konštitutívnych elementov ľudskej

---

7 Druhý Vatikánsky Koncil. *Dignitatis humanae* 2.

8 RATZINGER, J. (2010) *Chvála na svedomie*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha s. 148-149.

prírodnosti⁹ je možné zdôvodniť objektívnu, konečnú a imanentnú morálnu normu, obsiahnutú v existujúcom prírodzenom poriadku. Prírodný rozum, nazývaný fundamentálnym svedomím, je odzrkadlením fundamentálnych požiadaviek rozumnej ľudskej prírodnosti, ktorá je bázou pre normy ľudského rozumu v bioetike. Čiže relácia medzi normou ľudského rozumu a jej bázou (ľudskou prírodnosťou) je ontologickou väzbou, čo spôsobuje objektívnosť morálnej normy, keďže samotná ľudská prírodnosť má univerzálnu podstatu.

Takto fundamentálna morálna norma bázuje na ľudskej prírodnosti, ako na realite, majúcej objektívny (nezávislosť od subjektívnych činiteľov) a vnútorný (obsahuje bytostné elementy podstaty ľudskosti) charakter k morálnemu konaniu ľudského subjektu. Fakt, že človek má ľudskú prírodnosť, má súčasne dizajnovaný cieľ: ten, pre ktorý podstata človeka existuje. Bytostné smerovanie ľudskej osoby k dokonalosti je ontologického charakteru, čiže finalita je zakódovaná do ľudskej prírodnosti. Z toho vyplýva, čo je pre ľudskú osobu objektívne dobré zo svojej podstaty, teda všetko, čo ju usmerňuje k cieľu, naprojektovanému v jej prírodnosti – k dobru. Takto je ľudská prírodnosť a z nej vyplývajúca dôstojnosť, objektívnou normou morálnosti v bioetike, pričom sa realizuje v slobode svedomia.

Objektívny charakter morálnej výzvy v bioetike sa metodologicky rieši prezentáciou fundamentu a prameňa objektívnej morálnej normy (pre bioetiku), poukazujúc na jej univerzálnosť a nemeniteľnosť, pričom adekvátne akcentuje vzťahovosť morálnej normy. Objektívna norma a svedomie sú vzájomne priradené, keďže norma nasmerováva a zaväzuje, a svedomie reaguje na túto bioetickú výzvu. Rozum, ako dispozícia morálneho hodnotenia, je tým činiteľom, ktorý stojí v centre problematiky vyjasnenia podstaty a prameňa morálnej normy pre bioetiku. Zdôvodnenie objektívnej morálnej normy pre individuálne svedomie je späté s koncepciou človeka, keďže ľudský rozum abstraktným spôsobom v praktickej rovine prichádza k pojmom dobra a zla.

Rozum spoznáva, že pre každú ľudskú bytosť v bioetike je pravdivou hodnotou a reálnym dobrom to, čo zodpovedá jej prírodnosti, takže je adekvátne hľadať mieru dobra ľudského aktu v samotnej ľudskej (racionalnej) prírodnosti. Možno vidieť výrazný špekulatívny rozmer definície svedomia, keď sa charakterizuje ako trvalá a stálou dispozícia morálneho hodnotenia človeka, ktorá je univerzálného charakteru. Ono je vnútornou normou konania, hoci nie úplne autonómnou, pretože podlieha vyššej norme, vyjadrenej v prírodzenom zákone. Svedomie si osvojuje objektívny obsah tejto normy a aplikuje ju v osobnej morálnosti. V kontexte významu ľudskej slobody a slobody svedomia je svedomie stálou dispozíciou rozumnej a slobodnej osoby, jeho funkcia sa prejavuje nielen iba v uvedomení a slobodnom prijatí etickej výzvy, ale v plnej slobodnej a rozumnej odpovedi na túto výzvu, pričom sa svedomie stáva šancou osobného rozvoja vtedy, keď sa jeho sloboda úzko spája s prírodným mravným právom.

Napätie, ktoré spôsobuje problém objektívnej pravdy, obsiahnutej v morálnom práve (objektívnej morálnej norme) a využitia individuálnej slobody ľudskej osoby v jej svedomí, spôsobuje ťažkosť pri adekvátnom riešení normatívnosti svedomia. Súčasný človek,

---

9 BALÁK, R. (2005) *Ľudská prírodnosť ako fundament dôstojnosť osoby*. In: KROB J. – VIŠNOVSKÝ, E. (Eds) *Človek príroda kultúra*. Brno: Masarykova univerzita. 55 – 67.

fascinovaný slobodou, je akoby „chorý“ na slobodu¹⁰ a táto obsesia mu zatemňuje nevyhnutnú podmienku slobody, ktorou je pravda. Morálna kategória pravdy je prirodzenou hranicou slobody svedomia, lebo nielenže zabezpečuje správne fungovanie jednotlivých funkcií svedomia ľudskej osoby, ale objektívna pravda ukazuje na zodpovednosť ľudskej osoby voči sebe aj iným subjektom.

Objektívnosť morálnej normy, ktorá má zaväzujúcu moc pre svedomie ľudskej osoby v bioetike, je zdôvodnená jej univerzálnosťou a nemeniteľnosťou. Kritická filozofická analýza poukazuje na omyl existencializmu, ktorý neguje absolútnu podstatu morálnych hodnôt, tým že odmieta fundament objektívnych morálnych noriem, meniac klasickú ontológiu práve preto, že pripisuje neadekvátny význam individuálnej empirii a konkrétnej individuálnej skúsenosti. I v bioetike sa poukazuje na širokú škálu skutočností majúcich vplyv na osobu človeka, lebo svedomie je dispozíciou osobnej štruktúry, stanovujúcou potenciálnu schopnosť poznania, hodnotenia a rozhodovania – hromadí v sebe taktiež celú škálu prirodzených reflexov, nastavení, podvedomých motivácií, celé matrimónium morálneho vedomia pokolení, určitú usadeninu vplyvov prostredia, biologických determinantov, formačných vplyvov, a nadovšetko intuitívne cítenie hodnôt spojené s ľudskou prirodzenosťou.

Niektoré filozoficko-etické systémy v bioetike, absolutizujú individuálny rozmer slobody ľudskej osoby, automaticky prisudzujú individuálnemu svedomiu prerogatív absolútnej inštanciu morálneho úsudku, ktorá kategoricky a neomylné rozhoduje o dobre a zle, odvolávajú sa na vlastnú individuálnu, čiže subjektívnu pravdu¹¹, chcú jej dať status objektivity a jedinej morálnej záväznosti. Sloboda svedomia je cenou pravdivej ľudskosti a nemôže byť interpretovaná anarchisticky alebo deterministicky, lebo ani ľudská existencia nie je absolútne slobodná ani úplne zdeterminovaná. Dôstojnosť človeka si vyžaduje aby konal uvedomele a slobodne, čiže aby ho viedlo slobodné osobné rozhodnutie, bez vonkajšieho tlaku¹², aby, inšpirovaný prirodzeným morálnym právom, tak realizoval seba v kontexte zodpovednosti.

Medzi všeobecným morálnym právom a hraničnou líniou (ľudská dôstojnosť), ktorú človek nesmie prekročiť, je obrovský horizont ľudskej slobody, v ktorom sa každá individuálna ľudská osoba slobodne realizuje, riadiac sa svetlom svojho svedomia. Čiže individuálne svedomie človeka nie je autonómnym a jediným prameňom rozhodovania o tom, čo je dobré a čo zlé; naopak, je doň hlboko vpísaný princíp poslušnosti voči objektívnej mravnej norme, ktorý zdôvodňuje a podmieňuje správnosť jeho rozhodnutí prostredníctvom príkazov a zákazov, ktoré usmerňujú spôsob života človeka¹³. Morálne právo, ktoré je

---

10 ROSIK, S. (1997) *Sumienie między wolnością a prawdą*. In: *Człowiek sumienie wartości*. (Red.) J. Nagórny – A. Derdziuk. Lublin s.108.

11 JÁN PAVOL II. *Veritatis splendor* nr. 32.

12 GÜNTHÖR, A. (1989) *Morálna teológia I/b*. Rím s. 23.

13 JÁN PAVOL II. *Veritatis splendor* nr. 60.

nepochybne nadradené osobe (individu) i etickej situácii či svedomiu človeka, zahŕňa každú situáciu, každú individuálnu ľudskú prirodzenosť a osobu.

Evidentne je tu imanentná väzba autonómneho svedomia a morálneho fundamentu, ktorým je morálne právo, chápané vo vzťahu k človekovi (k jeho nemeniteľnej metafyzickej podstate). Konanie ľudskej osoby v zhode so svojím svedomím znamená, že jednotlivec sa skrze svoje svedomie kontaktuje s objektívnou realitou tak, že číta jej požiadavky a s nimi zosúladzuje svoje konanie. Týmto spôsobom sa objektívna morálnosť (vyjadrená v objektívnom morálnom poriadku, zakotvenom v realite) vyjadruje skrze subjektívnu morálnosť (akceptovanie a vernosť pravde dobra, osobne pochopenej a afirmovanej) individuálnej ľudskej osoby.

2. Výhrada vo svedomí

V oblasti bioetiky táto sloboda svedomia a náboženská sloboda znamená, že každý človek má právo slobodne a zodpovedne rozhodovať a konať tak, aby jeho svetonázorové a náboženské presvedčenie a jeho svedomie boli v súlade s jeho slobodným konaním. Definovanie výhrady vo svedomí bez adekvátneho zohľadnenia fenoménu svedomia a slobody človeka nie je možné, keďže impostácia problému spočíva aj v správnom pochopení svedomia ako takého ale aj v pravdivom porozumení slobody človeka. Nestačí vnímať výhradu vo svedomí len ako individuálny konflikt ľudského jedinca v jeho svedomí, v ktorom proti sebe stojí štátom stanovená subjektívna právna povinnosť, a individuálne bytostné prežívanie náboženskej viery konkrétneho človeka a z viery vyplývajúce mravoučné zásady. Výhrada vo svedomí je často definovaná ako dôležité ľudské právo odmietnuť zadosťučinenie právnej povinnosti v mene nedotknuteľnosti individuálneho svedomia každého ľudského subjektu. Primárne sa jedná predovšetkým o morálnu rovinu problematiky a až sekundárne o právnu rovinu.

Zdôvodnenie samotnej výhrady spočíva v tom, že každý ľudský subjekt má prirodzené právo postaviť sa na odpor čiže nesúhlasiť, keďže môže vidieť konkrétnu bioetickú realitu v inej perspektíve, čiže na rozdiel od ostatných zainteresovaných členov spoločnosti môže vidieť daný problém pravdivo. Súčasne toto právo postaviť sa na odpor chráni slobodu ľudského subjektu prejavujúcu sa v slobode svedomia. Lebo hranica spolupráce jedného človeka s druhým človekom spočíva v spoluúčasti na zle, keďže nikto nemôže iného človeka nútiť k spolupráci na konaní, ktoré je v rozpore s pravdou spoznanou vo svedomí¹⁴. Čiže všetci ľudia musia byť chránení pred donucovaním zo strany jednotlivcov alebo spoločenských skupín a vôbec akejkolvek ľudskej moci tak, aby v náboženskej oblasti nik nebol nútený konať proti svojmu svedomiu a nikomu sa nebránilo konať v náležitých medziach podľa vlastného svedomia súkromne i verejne, individuálne alebo v spojení s inými¹⁵.

Pre adekvátne pochopenie problematiky je nutné poukázať na to, že právo (primárne v etickej a sekundárne v právnej rovine) na výhradu svedomia je realizáciou ochrany ľudskej osobnej svetonázorovej či náboženskej slobody a slobody svedomia v každej sfére ľudského života, teda

---

14 BARTOSZEK, A. (2010) *Obrona klauzuli sumienia*. In: *Roczniki teologii moralnej*, 57 s. 112.

15 DRUHÝ Vatikánsky koncil. *Dignitatis humanae* nr. 2.

v každej životnej situácii. Lebo ľudská osoba v kontexte jej dôstojnosti je nedotknuteľná so všetkými jej konštitutívnymi elementmi ľudskej prirodzenosti, najmä však s ľudským rozumom a slobodou, čiže človek sa integrálne realizuje v rámci svojej dôstojnosti ako bytie rozumné a slobodné. Z toho je logicky derivovaný princíp neporušiteľnosti (nescudziteľnosti) slobody svedomia každého človeka, pričom tento v podstate morálny princíp má primát pred zásadou univerzálnosti práva v právnej rovine.

Veľký význam pre bioetickú sféru má klasická etická zásada, že nemožno vykonať zlo aby z neho vzišlo dobro, čo znamená etický limit použitia jestvujúcich prostriedkov na dosiahnutie šľachetných bioetických cieľov konania, vyžadujúceho kooperáciu viacerých subjektov. Práve preto je nutné a spravodlivé aby bolo zákonom definované a uznané to, čo sa nazýva výhrada vo svedomí, lebo len takto možno rešpektovať osobu človeka čo následne prináša úžitok a dobro nielen pre nich ale aj pre samotný štát, pretože ak štát uznáva túto slobodu svedomia osoby človeka, recipročne bude aj človek rešpektovať štát. Každý pracovník v zdravotníctve a každý človek má právo a povinnosť vyjadriť odpor (výhradu) svedomia voči nemorálnemu konaniu voči spolupráci na nemorálnom konaní¹⁶, čím sa pravdivo realizuje sloboda a zodpovednosť ľudskeho subjektu. Človek totiž dostal svedomie ako konštitutívny dar v rámci svojej prirodzenosti a jeho náboženské presvedčenie sa prejavuje ako významný prameň, z ktorého vychádzajú všeobecne platné morálne normy, ktoré svedomie adekvátne a primerane normujú ale aj formujú jeho dozrievanie. Toto platí o to viac ak sa jedná o ľudský život a zdravie pacienta v pediatrickej špecializácii zdravotníckej starostlivosti.

Historická skúsenosť je svedectvom toho, že v každej spoločnosti môže nastať situácia, keď sa pomocou nespravodlivého právneho predpisu, ktorým sa negujú univerzálne etické či právne princípy (ktoré ich vyjadrujú) alebo základné ľudské práva ľudskeho subjektu (jeho dôstojnosť), ktoré sú prirodzeným fundamentom konštituovania a usporiadania spoločnosti. Ukazuje sa že v niektorých bioetických prípadoch nestačí pasívna rezistencia jednotlivých členov spoločnosti a je nevyhnutné (z dôvodu zachovania dôstojnosti ľudskeho subjektu) uplatniť právo postaviť sa na odpor nespravodlivosti, aj keď ona má status legálnosti.

Komplikovanosť impostácie problematiky je umocnená situáciou, v ktorej je platné pozitívne právo vo všeobecnosti v zhode so spravodlivosťou a výsledkom vyjadrenia vôle väčšiny členov spoločnosti, ale v niektorom, z jeho ťažko predvídateľných aspektov (nová bioetická dilema) sa môže ukázať ako protikladné voči etickým princípom či prirodzenému morálnemu právu. Vtedy niektorí členovia spoločnosti (niekedy výrazná menšina) môžu *in bona fide* vyjadriť nesúhlas (nerešpektovaním legislatívnej normy v oblasti zdravotníctva) a odmietnuť výsledok rozhodnutia väčšiny členov spoločnosti. Možno súhlasiť, že tento postoj je základom princípu výhrady vo svedomí, kde konkrétny ľudský subjekt z vážnych filozofických, svetonázorových či náboženských príčin, prežíva konflikt vo svojom svedomí, ktoré mu prikazuje konať v bioetickej sfére inak ako predpisuje legislatívna norma. Tu vzniká konflikt medzi morálnym svedomím jednotlivca a legislatívou, pričom čím viac spoločnosť rešpektuje svedomie jednotlivca, tým viac sa jednotlivci zbavujú svojvôle, a tak sa vytvára predpoklad pre konanie v súlade s objektívnymi normami morálnosti¹⁷.

Ak ide o uplatňovanie výhrady vo svedomí v bioetike, niektorí členovia spoločnosti môžu

---

16 BARTOSZEK, A. (2010) Obrona klauzuli sumienia. In: *Roczniki teologii moralnej*, 57 (2), s. 125.

17 KÚTNY, I. (2001) *Bytostná dimenzia svedomia človeka*. Rím – Bratislava – Nitra. s.113.

zakusovať vo svojom individuálnom svedomí bytostne závažný konflikt nesúlady medzi legislatívnymi požiadavkami štátu, kladenými na ich konanie a požiadavkami vyplývajúcimi z ich osobných svetonázorových, filozofických či vieroučných (a najmä mravoučných) zásad. Tento bytostný konflikt vo svedomí môže byť spôsobený presvedčením, že je nevyhnutné také osobné rozhodovanie a konanie, ktoré je v súlade etickými normami, nemajúcimi explicitnú väzbu na ich náboženské presvedčenie.

Výhrada vo svedomí alebo sloboda svedomia¹⁸ v takýchto prípadoch znamená, že človek má poslúchnuť hlas svojho svedomia napriek tomu, že od človeka spoločnosť či štát očakáva a legislatívne vyžaduje niečo iné. Konat' podľa svedomia môže a musí človek vždy, lebo to imanentne vyplýva z jeho etického, svetonázorového či náboženského postoja viery, teda z jeho dôstojnosti – daru slobody. Z tohto dôvodu je zakotvená sloboda svedomia a náboženstva, v ústavách a súčasne je potvrdená aj v globálnom medzinárodnom práve, čiže v deklaráciách či zmluvách, pričom má vyššiu právnu silu než povinnosti ustanovené teritoriálnou legislatívou.

3. Človek a spoločnosť v bioetickej sfére

Dnes sa v duchu právneho pozitivizmu aj v zdravotníckom práve často kreuje mýtus, že individuálne uplatňovanie výhrady svedomia nie je neodňateľným a neobmedziteľným základným ľudským právom každej ľudskej osoby. Vytvára sa falzifikovaný koncept, že uplatnenie výhrady svedomia sa automaticky dostáva do konfliktu s inými ľudskými právami tretích subjektov. Ideologicky sa tvrdí, že musí byť upravené tak, aby uplatňovanie výhrady svedomia neohrozovalo základné individuálne ľudské práva a slobody iných osôb¹⁹. Čiže sugestívne sa tvrdí, že právo na uplatnenie výhrady svedomia (ako jedno zo základných ľudských práv, a tým implicitne všetky základné ľudské práva), môže byť v rámci jeho individuálnej realizácie popretím základných ľudských práv iných osôb. To by znamenalo, že ak chce vo svojom svedomí človek žiť v bytostnom súlade so svojou prirodzenosťou a dôstojnosťou (ktoré sú fundamentom základných ľudských práv), tak tým automaticky popiera ľudské práva iného človeka a tak ničí jeho individuálnu dôstojnosť.

Tento kardinálny omyl vyplýva z nepochopenia ontologickej a antropologickej podstaty základných ľudských práv ako aj z marxistického kolektivistického chápania týchto práv, ktoré sú zo svojej individuálneho a nie skupinového charakteru – vťahujú sa na osobu a nie na skupinu. Prirodzené hranice základných ľudských práv (čiže i práva na výhradu vo svedomí) sú dané ľudskou prirodzenosťou a dôstojnosťou človeka. Právo na výhradu vo svedomí sa zo svojej podstaty logicky viaže na len osobu – na individuálneho a konkrétneho človeka, lebo vzhľadom na jeho recipročný vzťah voči iným ľuďom, chráni človeka pred zničením jeho ľudskej dôstojnosti zo strany tretích subjektov.

---

¹⁸ Sloboda svedomia je na Slovensku zaručená Ústavou SR čl. 24 aj Základnou zmluvou medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou (čl. 7 zmluvy).

¹⁹ E.U. Network of Independent Experts on Fundamental Rights. (2005) *The right to conscientious objection and the conclusion by EU member states of concordats with the Holy See*. CFR-CDF. Opinion 4-2005, Brussels.

Je potrebné poukázať na všeobecne ďalší rozšírený omyl, že základné ľudské práva v oblasti bioetiky či zdravotníctva udeľuje človekovi absolutizovaná spoločnosť či štát vo forme ich legislatívneho zakotvenia v deklaráciách a ústavách či v zdravotníckom práve. Vytvára sa dojem, že spoločnosť a štát (chápané často ako garant práv) má právo ich obmedzovať alebo úplne odnímať, komukoľvek, ak sa splnia zákonom stanovené podmienky. Avšak základné ľudské práva, ako vyjadrenie ľudskej dôstojnosti v interpersonálnych vzťahoch človeka v spoločnosti, nemajú svoj prameň v spoločnosti či v štáte, ale v samom človeku.

Vychádzajúc z toho, že štát je tu pre dobro človeka, a vychádzajúc z prirodzeného primátu ľudskej osoby pred spoločnosťou (čiže aj pred štátom), je osoba človeka v bioetike vždy dôležitejšia ako samotná spoločnosť či štát a jeho legislatíva. Ateistické či materialistické koncepcie etiky a filozofie (ale i bioetiky) často popierali prirodzený primát ľudskej osoby pred spoločnosťou a štátom, čím spôsobovali deštrukciu pravdivého ponímania tohto vzťahu. Ale práve ľudská osoba je tým subjektom, ktorý si kreuje a zakladá spoločnosť alebo štát s cieľom, aby mu slúžili v tých oblastiach ľudského života, v ktorých človek ako jednotlivec, si nevie zabezpečiť určité dobro, ktoré mu prirodzene prináležia z dôvodu, že je človekom. Čiže už z hľadiska samotnej genézy spoločnosti a štátu má individuálna osoba človeka primát pred spoločnosťou, lebo človek je nositeľom dôstojnosti. Ľudská autorita, keďže sa človek musí pridržať vlastného svedomia, nesmie nikdy chcieť nahradiť vlastné svedomie človeka²⁰, čo má význam aj pre tvorbu legislatívnych pravidiel v spoločnosti.

Isteže tá spoločnosť či ten štát, ktorý neuznáva výhradu svedomia človeka sa automaticky stáva totalitným, keďže popiera jeden z konštitutívnych elementov ľudskej prirodzenosti a ľudskej dôstojnosti, ktorým je sloboda ľudskej osoby, čiže sloboda jej svedomia ako aj náboženská sloboda ľudského subjektu. V konkrétnom vyjadrení ide o ten aspekt ľudskej slobody, ktorý sa navonok prejavuje ako prirodzené a nikým neobmedziteľné právo človeka konať podľa svojho svedomia, čiže konať v súlade so svojím svedomím a presvedčením vyplývajúcim z náboženského²¹, filozofického či svetonázorového fundamentu danej ľudskej osoby. A preto iba totalitný štát nerešpektuje fakt, že jeho občan môže kedykoľvek slobodne a zodpovedne využiť výhradu svedomia, a že predsa ktokoľvek si môže slobodne a zodpovedne vybrať, aby sa nemusel nezúčastniť na konaní, ktoré predstavuje zničenie sveta ľudskej dôstojnosti, či ľudskej slobody.

Ten človek, ktorý využije výhradu svedomia z oprávnených dôvodov, ten má byť bezpodmienečne chránený nielen od trestných postihov, ale aj od akejkolvek právnej,

---

20 KÚTNY, I. (2001) *Bytostná dimenzia svedomia človeka*. Rím – Bratislava – Nitra. s.115.

21 Tu je vhodné poukázať na obsah dokumentu *Dignitatis humanae*, ktorý je jasným posolstvom o imanentnej väzbe medzi dôstojnosťou ľudskej osoby a jej náboženskou slobodou, prakticky vyjadrenou v slobode svedomia. V tomto dokumente sa rozlišuje medzi jednotlivými aspektmi svedomia na *forum internum* a *externum* ľudskej osoby ako aj spoločenstva osôb. Je adekvátne upozorniť na podstatné rozdiely medzi slobodou svedomia, slobodu náboženstva, náboženskou slobodou. I samotnú slobodu svedomia je možné adekvátne rozlišovať v kontexte etickej (morálnej) zodpovednosti alebo v kontexte náboženskej slobody, ako aj ako prirodzené právo ľudskej osoby.

disciplinárnej či ekonomickej škody²², ktorá by mu bola spôsobená nejakým legislatívnym predpisom, z ktorého vyplýva nejaká penalizácia, odnášajúca takéto konzekvencie pre ľudskú osobu. Ak je človek považovaný za vinného v právnej rovine a je penalizovaný za svoje etické, svetonázorové či náboženské postoje tak v tom prípade je štát totalitnou inštitúciou, ktorá legislatívne nastoľuje stav bezprávia. Bez ohľadu na skutočnosť, či sa toto právo na výhradu vo svedomí nachádza alebo nenachádza v ústavách celého sveta a štát ho musí rešpektovať bez akéhokoľvek vyhrážania sa či nátlaku alebo diskriminácie.

Spoločnosť a štát má vždy bezpodmienečne rešpektovať slobodu svedomia ako aj náboženskú slobodu človeka, pričom nerešpektovanie tohto princípu je vážnym nebezpečenstvom pre existenciu samotnej spoločnosti a človeka. Lebo morálny charakter demokratickej spoločnosti nie je automaticky prítomný v nej samej ale vždy závisí od zhody tejto spoločnosti s morálnym zákonom, ktorému sa musí podriadiť ako každá iná ľudská činnosť²³.

Je prirodzeným stavom každej spravodlivej spoločnosti, aby sa človek nedostával do pozície, kde spoločnosť alebo inštitucionalizovaný štát popiera slobodu svedomia človeka, čiže je žiadúce aby legislatíva každého štátu bola v súlade s prirodzeným mravným zákonom. Zákony štátu majú byť v súlade s objektívnymi etickými princípmi aby bolo možné realizovať spravodlivé a správne vymedzenie vzájomných interpersonálnych vzťahov v spoločnosti. Spoločnosť (štát) či nejaká väčšina v spoločnosti nemá právo nadiktovať alebo legislatívne nariadiť či prikázať vykonanie činu, ktorý svedomie človeka z vážnych etických, svetonázorových či náboženských²⁴ dôvodov odmieta.

V dnešnej dobe ústava každého štátu ako aj medzinárodné právne normy, predpisy, etické kódexy a biomedicínske dohovory až príliš často deklarujú (opakovane a unisono) rešpektovanie slobody myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery a na druhej strane pomocou právneho pozitivizmu relativizujú deklarovanú slobodu človeka pomocou sekundárnych obmedzení, kedy túto slobodu možno vraj legislatívne obmedziť či odobrať hociktorému subjektu, ak sa splnia zákonom stanovené podmienky. Ignoruje sa skutočnosť, že všetky osobné slobody vzájomne súvisia ako spojené nádoby, kde nemôžu jedna bez druhej existovať (sloboda svedomia, sloboda náboženstva, sloboda prejavu, sloboda svedomia či náboženská sloboda).

*

Výhrada vo svedomí a jej legislatívna implementácia do právneho systému pre bioetickú oblasť by mala chrániť v špecifických oblastiach bioetiky každého človeka, rešpektujúc tak jeho dôstojnosť a z nej vyplývajúce morálne postoje. Je nevyhnutné odstrániť permanentné

---

22 JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*. nr. 69, 73 a najmä 74. V týchto bodoch je vysvetlený kontext a niektoré všeobecné aspekty problematiky, ktoré majú zásadný vplyv na autorove stanoviská v tejto reflexii.

23 JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae* nr. 70.

24 Napríklad veriaci ľudia katolíckeho vyznania nikdy nemôžu akceptovať vo svojom svedomí zabíjanie nenarodených, ani rešpektovať také právo, ktoré narušuje princíp spravodlivosti, pričom nemôžu v žiadnom stupni ospravedlňovať akékoľvek konanie namierené proti ľudskému životu, čo znamená, že sa majú zdržať akejkoľvek formy spolupráce na konaní, ktoré je zo svojej podstaty zlom (*ex toto genere sue*).

útoky niektorých subjektov či štátu voči právu na výhradu vo svedomí v oblasti bioetiky a rešpektovať ju tým, že sa adekvátne v legislatíve sprecizujú oblasti, kde sa uplatnenie výhrady vo svedomí považuje z hľadiska etiky a jej princípov za prirodzené a neobmedziteľné.

Bibliografia

- BALÁK, R. (2005) Ľudská prirodzenosť ako fundament dôstojnosť osoby. In: KROB J. – VIŠNOVSKÝ, E. (Eds) *Človek príroda kultúra*. Brno: Masarykova univerzita. 55 – 67.
- BARTOSZEK, A. (2010) Obrona klauzuli svedomia. *Roczniki teologii moralnej*, 57 s.107-126.
- DRUHÝ VATIKÁNSKY KONCIL. (1965) Deklarácia *Dignitatis humanae*. Rím
- E.U. Network of Independent Experts on Fundamental Rights. (2005) *The right to conscientious objection and the conclusion by EU member states of concordats with the Holy See*. CFR-CDF. Opinion 4-2005, Brussels
- GÜNTHÖR, A. (1989) *Morálna teológia I/b*. Rím: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda
- JÁN PAVOL II. (1993) Encyklika *Veritatis splendor*. Rím
- JÁN PAVOL II. (1995) *Evangelium vitae*. Rím
- KÚTNY, I. (2001) *Bytostná dimenzia svedomia človeka*. Rím – Bratislava – Nitra: Slovenský ústav v Ríme
- KÚTNY, I. (2000) *Tri prejavy slobody človeka*. Rím - Nitra: Slovenský ústav v Ríme
- LUCAS LUCAS, R. (2001) *Antropologia e problemi bioetici*. San Paolo Edizioni.
- OSN. (1948) Všeobecná deklarácia ľudských práv
- RATZINGER, J. (2010) *Chváloreč na svedomie*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha.
- ROSIK, S. (1997) Sumienie między wolnością a prawdą. In: *Człowiek sumienie wartości*. (Red.) J. Nagórny – A. Derdziuk. Lublin s.
- ROSIK, S. (1970) Treściowe elementy sytuacji etycznej. *Roczniki teologiczno-kanoniczne*, 17 (3), s.25-38.
- SCHOCKENHOFF, E. (2002) *O nebezpečí antropologických kroku zpět*. In: *Bioetika nová zývá pro politiku a společnost*. Praha: Konrad Adenauer-Stiftung s.7-14.

Resume

Religious freedom and freedom of conscience or freedom of religion are inseparable part of basic human rights conception, which form principal basis for arranging interpersonal relationships in society. It concerns such aspect of human freedom, which externally is expressed as a natural and by nobody limited patients right to act in accordance with their own conscience in bioethics, which is to act in agreement with conscience and beliefs, resulted from religious, philosophical or world-wide background of a concrete human person. A person can and always must act according with his conscience, because it immanently results in his attitude of faith (if he is a believer) and in his dignity – a gift of freedom that he received from God. A patient person is always more important than solitary society or state with its legislation. Society or a state, which does not accept conscientious objection of

patients, automatically becomes totalitarian, forasmuch as it denies one of the constitutive elements of human nature and human dignity, which is freedom of human being that is freedom of his conscience and religious freedom.

Štúdia bola v printovej podobe publikovaná v knihe: Hľadanie osobnej identity biblického človeka prichádzajúceho do pluralitnej spoločnosti 21. Storočia. Eds. I-M.V.Szaniszló-S.Falat. Prešov 2014 ss.124-141.